

AALSCHOLVERS OP SLAAPPLAATSEN IN HET FRIESE BINNENLAND

Romke Kleefstra

In de winter van 2003/04 trok de FFF-Slaapplaatsentelgroep Fryslân eropuit om de aantallen Aalscholvers op slaapplaatsen te tellen. Drie jaar na dato herhaalde de telgroep afgelopen winter deze tellingen. Hoeveel slaapplaatsen en Aalscholvers dat opleverde wordt in dit artikel beschreven.

Inleiding

Sinds 1998 is de FFF-Slaapplaatsentelgroep actief in Fryslân. Aanvankelijk richtte de telgroep zich op het tellen van ganzen en zwanen in veel Friese gebieden. Sinds 2003 worden in toenemende mate ook tellingen van andere soorten uitgevoerd. In dat jaar voerde de telgroep slaapplaatsstellingen van Aalscholvers uit in de maanden september-november, aangevuld met een telling in januari (Kleefstra 2004). Daarmee sloot de telgroep aan op de internationale slaapplaatsstelling van Aalscholvers in Europa en Noord-Afrika, uitgevoerd in januari 2004 en georganiseerd door de Cormorant Research Group van Wetlands International (Van Rijn & Nienhuis 2004). Omdat voor januari 2007 weer een internationale telling op het programma stond, besloot de Friese telgroep opnieuw de slaapplaatsen in het Friese binnenland (excl. Waddengebied) te inspecteren.

Organisatie en tellingen

Alle slaapplaatsen die in het seizoen 2003/04 werden onderzocht, zijn ook nu weer geteld. Het Lauwersmeergebied maakte destijds geen onderdeel uit van de tellingen, maar is volledigheidshalve in 2006/07 wel in de telling opgenomen. Enkele andere nieuwe slaapplaatsen in de lijst waren in 2003/04 niet bezet en/of zijn in de tussenliggende periode ontdekt. Het gaat dan om Ottema-Wiersmareservaat, Bergumermeer, Rasterhofpark, Jentjemeer en Botmar. Voorafgaande aan de telling in september werden meer plekken in Fryslân gecontroleerd op de aanwezigheid van slaapplaatsen, maar dit leverde niets op. Rond meren als Koevordermeer, Slotermeer, Oudegaasterbrekken en Fluessen werden geen slaapplaatsen gevonden. Evenals in 2003/04 is het Waddengebied buiten beschouwing gelaten. Aalschol-

Aalscholver in broedkleed

foto: Anton Huitema

vers overnachten hier deels op platen (o.a. De Richel), op onbewoonde eilanden (o.a. Griend) en ook de grotere eilanden (o.a. Schiermonnikoog). Organisatorisch is het niet haalbaar om het complete Waddengebied in de telling op te nemen.

De slaapplaatsen werden in de periode september-januari halverwege iedere maand geteld in de weekenden dat overdag landelijk watervogels geteld worden onder coördinatie van SOVON. De tellingen in september-december waren een initiatief van de FFF-Slaapplaatsentelgroep, de januaritelling maakte onderdeel van een internationale telling op initiatief van de Cormorant Research Group.

De tellingen gingen ongeveer een uur voor zonsondergang aan en duurden totdat het te duister was om nog te tellen. Bij aankomst werden reeds aanwezige Aalscholvers geteld, waarna arriverende individuen en groepjes erbij opgeteld werden. Een enkele slaapplaats werd in de vroege ochtend geteld. Het gaat dan om slaapplaatsen die onoverzichtelijk zijn

door opgaand bos, zoals in De Deelen. Hier ving de telling 's ochtends vanaf een uur voor zonsopgang aan en werd bijgehouden hoeveel Aalscholvers de slaapplaats verlieten tijdens het ochtendgloren.

Op verschillende slaapplaatsen is ook gekeken naar het aantal aanwezige onvolwassen vogels, herkenbaar aan een bruinig verenkleed en een variabele hoeveelheid wit op de buik. Tevens werden notities gemaakt van het type slaapplaats en of er ook andere soorten overnachtten.

Resultaten

Type slaapplaatsen In het binnenland slapen Aalscholvers vrijwel overal in bomen en struiken die over het water hangen. Deze staan bijvoorbeeld langs de oevers van meren, op eilandjes in meren of op legakkers tussen petgaten in laagveenmoerassen. Uitzonderingen zijn het Lauwersmeer, waar deels op strekdammen van basalt overnacht wordt, en de Zuiderpolder bij Franeker, waar Aal-

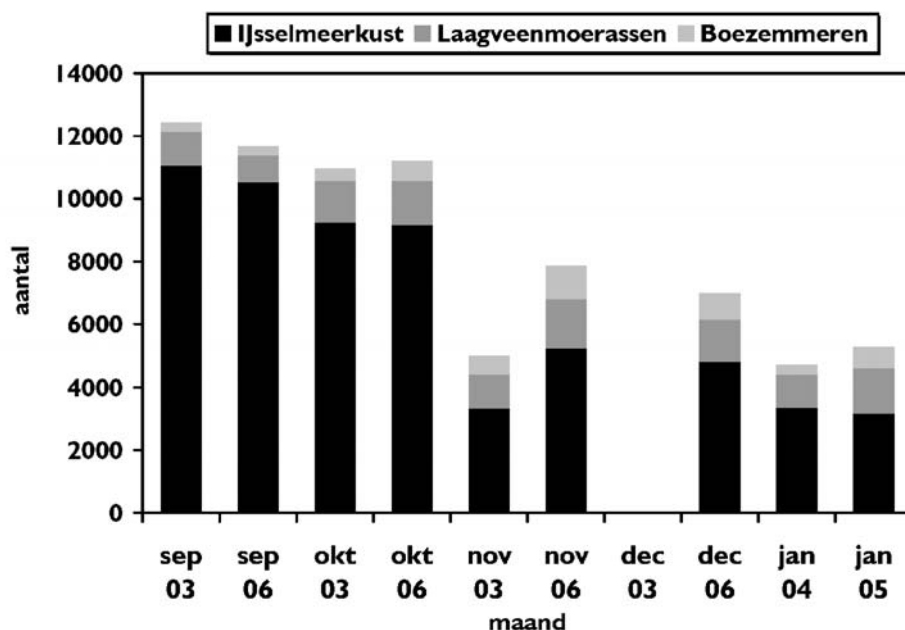
Tabel 1. Aantallen Aalscholvers per slaappleats in de seizoenen 2003/04 en 2006/07, waarbij cursief gedrukte aantallen schattingen zijn (- = niet geteld). De typering in de linkerkolom duidt de regio van de slaappleats, waarbij: M = boezemmeren, P = polder, V = laagveenmoerassen, Y = IJsselmeerkust.

naam slaappleats	2003/04				2006/07				
	sep.	okt.	nov.	jan.	sep.	okt.	nov.	dec.	jan.
Lauwersmeer	-	-	-	-	529	76	331	76	62
M Zandwinput Hurdegaryp	5	0	0	0	0	0	0	0	0
M Bergumermeer	-	-	-	-	4	0	0	0	0
M De Leijen	106	67	112	35	89	185	205	157	99
M Rasterhofpark, Sneek	-	-	-	-	2	11	18	0	0
M Leijepoel, Witte en Zwarte Brekken	26	39	38	2	4	3	0	0	0
M Jentjemeer, Sneekermeer	-	-	-	-	52	45	100	92	119
M Idzegaasterpoel	52	69	221	125	14	78	261	271	170
M Gravepoeltje, Langweerderwielen	48	119	116	68	31	83	133	117	137
M Botmar, Akkrum	-	-	-	-	12	28	4	0	0
M Spekland, Sneekermeer	46	88	122	77	68	185	354	201	163
M Tjeukemeer	18	31	2	0	35	19	5	0	0
P De Zuiderpolder, Franeker	62	124	117	30	115	159	150	160	169
P Jelsumervaart, Leeuwarden	6	6	6	0	4	5	7	3	0
V Ottema-Wiersmareservaat	-	-	-	-	57	192	436	222	306
V Alde Feanen	217	244	129	142	228	315	284	300	315
V De Deelen	396	366	316	119	124	397	194	57	89
V It Easternskar	5	0	0	0	42	57	68	83	61
V Lendevallei	55	95	77	55	45	50	60	70	86
V Rottige Meente	407	612	531	734	355	400	500	600	600
Y Cornwerderzand/Makk. Noardwaard	180	76	19	63	1.100	420	96	86	338
Y Makkumer Súdwaard	21	15	2	-	15	85	30	0	65
Y Warkumerbûtenwaard-Noord	380	750	0	0	200	0	0	0	0
Y Warkumerbûtenwaard-Zuid	690	21	0	45	1.100	550	400	0	0
Y Bocht fan Molkwar	365	231	30	610	1.400	1.600	2.200	2.600	300
Y Mokkebank	103	15	0	0	1	0	1	1	2
Y Lemsterhoek	73	31	94	0	0	0	0	0	0
Y Steile Bank	9.250	8.100	3.200	2.040	6.700	5.800	60	250	0
Y Woudagemaal, Lemmer	-	-	-	600	8	710	2.460	1.870	2.452
Prikkedam, Makkinga	-	-	-	108	0	0	0	33	36
totaal	12.511	11.099	5.132	4.853	12.334	11.453	8.357	7.249	5.569

scholvers in twee hoogspanningsmasten overnachten. De slaappleats in It Easternskar bevindt zich in kwijnend moerasbos dat volledig onder water staat.

Langs de IJsselmeerkust overnachten de Aalscholvers vrijwel overal op zandbanken en deels op strekdammen van basalt. Alleen bij het Woudagemaal slapen de vogels in bomen en struwelen.

Gemengde slaappleatsen In veel gevallen delen Aalscholvers hun slaappleats met één of meer andere soorten. Langs de Friese IJsselmeerkust worden de zandbanken vanzelfsprekend bezocht door tal van soorten, waaronder reigers, zwanen, ganzen, steltlopers en meeuwen. In het binnenland werd vooral het gezamenlijk overnachten met reigers vastgesteld. Niet alleen Blauwe reigers, maar vooral ook Grote zilverreigers (Kleefstra 2006). In het Ottema-Wiersmareservaat werden in november bij voorbeeld 21 Grote zilverreigers opge-

Figuur 1. Aantalsverloop van Aalscholvers op Friese slaappleats in het seizoen 2006/07 in vergelijking met het seizoen 2003/04 (in december 2003 is niet geteld).

Tabel 2. Jongenpercentages bij Aalscholvers op tien slaapplaatsen in Fryslân in het seizoen 2006/07, waarbij: N = het totale aantal op jongen gecontroleerde Aalscholvers, N juv. = het aantal jonge vogels, - = geen telling van jongen uitgevoerd.

plaats/gebied	september		oktober		november		december		januari	
	N	N juv.	N	N juv.	N	N juv.	N	N juv.	N	N juv.
Lauwersmeer	-	-	-	-	-	-	-	-	25	6
Franeker	-	-	159	5	150	7	160	7	169	9
Makkumer Súdwaard	15	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Jentsjemar, Sneekermeer	52	6	45	9	100	9	92	7	119	8
Botmar	12	2	28	8	4	0	-	-	-	-
De Deelen	111	24	138	17	159	12	54	5	77	12
It Easternskar	42	9	-	-	68	4	83	8	61	5
Tjeukemeer	-	-	-	-	5	0	-	-	-	-
Woudagemaal	8	3	-	-	-	-	-	-	-	-
Lendevallei	43	9	50	6	-	-	-	-	86	11
totalen	283	56	420	45	486	32	389	27	537	51
percentage jongen 2006/07	19,8%		10,7%		6,5%		6,9%		9,5%	
percentage jongen 2003/04	16,6%		17,6%		12,0%		-		-	

merkt, terwijl in De Deelen in oktober 53 Grote zilverreigers werden geteld tussen de Aalscholvers. Andere aalscholverslaapplaatsen met Grote zilverreigers waren Makkumer Súdwaard, Warkumerbûtenwaard, Woudagemaal, Alde Feanen, It Easternskar en Rottige Meente.

Vastgestelde aantallen Er werden 30 slaapplaatsen geteld (tabel 1). Het werkelijke aantal ligt iets hoger, omdat in enkele gebieden sprake is van meerdere slaapplaatsen, zoals in het Lauwersmeergebied en de Alde Feanen. Het overzicht is nagenoeg compleet, hoewel minimaal één bekende slaapplaats niet geteld is. Dit betreft een kleine slaapplaats aan het Zijlster Rak tussen Deinum en Leeuwarden.

De meeste Aalscholvers werden geteld in de najaarsmaanden (tabel 1, figuur 1). Dat komt overeen met het landelijke seizoenspatroon, waarbij de maanden augustus-oktober van groot belang zijn (Van Roomen *et al.* 2005) en met de slaapplaatstellingen in 2003/04 (Kleefstra 2004), hoewel er nu meer slaapplaatsen zijn geteld. In de maanden november-januari namen de aantallen af. Toch werden er beduidend meer Aalscholvers geteld dan in de winter van 2003/04. Voor december is geen vergelijking mogelijk, omdat in december 2003 geen provinciale slaapplaatstelling van Aalscholvers is uitgevoerd.

Verspreiding Veruit de meeste Aalscholvers werden geteld langs de IJsselmeerkust. Dat was ook het geval in 2003/04,

toen met name op de Steile Bank grote aantallen werden vastgesteld. Hier werden nu minder Aalscholvers geteld, maar daar staat tegenover dat bij Cornwerderzand, op de Warkumerbûtenwaard, op de Bocht fan Molkwar en bij het Woudagemaal juist meer individuen zijn geteld (tabel 1, figuur 1). De Mokkebank en Lemsterhoek bleven vrijwel onbezet, maar dienden als voorverzamelplaatsen vanwaar Aalscholvers onder meer richting de Steile Bank vlogen. De afname op de Steile Bank en de Warkumerbûten-

Enkele Aalscholvers op de slaapplaats in het Rasterhofpark in Sneek.

foto: Romke Kleefstra

waard gedurende het seizoen hing samen met een combinatie van hoog water en harde wind, waardoor de plekken ongeschikt werden voor overnachting. Het lijkt erop dat de Aalscholvers dan deels verkassen naar het Woudagemaal en de Bocht fan Molkwar.

Door de bank genomen komen de totaalaantallen langs de Friese IJsselmeerkust overeen met het seizoen 2003/04, waarbij alleen in november 2006 opvallend meer Aalscholvers zijn geteld.

De gelijke, soms hogere, aantallen zijn enigszins tegen de verwachting in, omdat ter hoogte van Andijk (Noord-Holland) sinds 2004 het nieuw gecreëerde eiland De Kreupel ligt. Sindsdien trekken duizenden Aalscholvers hier naar toe om de nacht door te brengen. Desondanks lijkt dit geen noemenswaardig effect op de aantallen langs de Friese IJsselmeerkust te hebben gehad.

Rond de Friese boezemmeren lagen de aantallen in alle maanden hoger dan in 2003/04. Zo werden in november 2006 ruim 1.000 Aalscholvers geteld rond de meren, terwijl in het seizoen 2003/04 het maximumaantal niet boven de 500 uitkwam. Rond veel Zuidwest-Friese meren konden geen slaapplaatsen ontdekt worden (Koevordermeer, Slotermeer, Oudegasterbrekken, Fluessen), terwijl er opvallend veel slaapplaatsen gevonden werden in het Centrale merengebied (Sneekermeer, Langweerderwielen, Witte en Zwarte Brekken). Hier werden vijf slaapplaatsen gevonden, waarvan drie relatief grote met aantallen van meer dan 100 Aalscholvers (sluis Terherne, Grave-

poel, Jentjemeer). Het vermoeden bestaat dat Aalscholwers die overdag foerageren in Zuidwest-Friese meren deels langs de Friese IJsselmeerkust overnachten. Tellers langs de kust merkten op dat veel exemplaren vanuit het binnenland (Makkumer Súdwaard, Woudagemaal) kwamen aanvliegen. Daarnaast dienen vermoedelijk de Rottige Meente en natuurlijk de Idzegaasterpoel als slaappleaats voor Zuidwest-Friese Aalscholwers.

In de Friese laagveenmoerassen lagen de aantallen iets hoger, maar veel week het niet af van het seizoen 2003/04. De iets grotere aantallen komen vooral op rekening van het Ottema-Wiersmareservaat. Hier werd in 2003 geen slaappleaats gevonden, terwijl er nu een maximum van ruim 400 geteld werd in november. In de Alde Feanen lagen de aantallen iedere maand wat hoger dan drie jaar geleden. Dat geldt ook voor It Easternskar waar de aanleg van een waterbuffer de soort in de kaart heeft gespeeld. Een stuk broekbos, waar de 'elguozzen' slapen, is daarmee volledig omgeven geraakt door open water.

Bij de overige slaappleaatsen valt opnieuw de slaappleaats in de hoogspanningsmasten bij Franeker op. In het voorjaar van 2005 ondernam een paar hier zelfs een succesvolle broedpoging (I. Riemersma,

pers.med.). In het Lauwersmeergebied werd op diverse plekken overnacht. Vaste plekken waren het bos op de Schuldinkplaat (eilandje bij de sluis) en een strekdam in de Vlinderbalg. Deze laatste slaappleaats was bij sommige tellingen ongeschikt door hoge waterstanden, waardoor de Aalscholwers zich in januari over zes verschillende kleine slaappleaatsen verspreidden.

Jongenpercentages In de maanden september-november werden wat minder Aalscholwers bekeken op het aantal aanwezige jongen dan in 2003/04. Wat voor deze maanden opvalt, is dat het percentage jongen in september iets hoger lag, maar in oktober en november beduidend lager (tabel 2). Voor december en januari is geen vergelijkingsmateriaal voorhanden. De afname van het percentage jonge vogels gedurende het seizoen hangt mogelijk samen met het feit dat ze in hun eerste winter zuidelijkere streken opzoeken om te overwinteren (Van Eerden & Munsterman 1995).

Aantallen in een landelijk perspectief Hoe belangrijk is Fryslân nu binnen Nederland voor Aalscholwers in de winter? Die vraag is lastig te beantwoorden. Slaappleaatsstellingen leveren doorgaans grotere aantallen op dan de watervogeltellingen overdag. Door hun geconcen-

treerde voorkomen op slaappleaatsen zijn de dieren beter te tellen dan wanneer ze overdag her en der aan het vissen of rusten zijn (Van Rijn & Nienhuis 2004). Een vergelijking met de watervogeltellingen is dus niet te maken.

De beste manier om de nationale betekenis van Fryslân te berekenen is aan de hand van landelijke slaappleaatsgegevens. Deze zijn echter beperkt voorhanden, omdat slaappleaatsen van Aalscholwers niet jaarlijks worden geteld en dan nog uitsluitend in januari. De meest recente gegevens van een landelijke slaappleaatsstelling van Aalscholwers zijn die van januari 2004. Landelijk werden toen 25.745 Aalscholwers geteld (Van Rijn & Nienhuis 2004) tegen 4.853 exemplaren in Fryslân (Kleefstra 2004), een kleine 19% van het landelijke totaal. Verwacht wordt dat het Friese aantal van januari 2007 opnieuw vrijwel 20% van het landelijke totaal bedraagt.

Toekomst

De bedoeling is dat landelijke slaappleaatsstellingen van Aalscholwers in januari de komende jaren met grotere regelmaat zullen plaatsvinden. Vanzelfsprekend zal de FFF-Slaappleaatsentelgroep Fryslân dan alle zeilen bijzetten om Fryslân opnieuw gedekt te krijgen.

Dankwoord

De volgende lijst met tellers trotseerden frisse schemermomenten met veel wind en soms nattigheid. Zonder hun inzet was dit overzicht van slaappleaatsen niet mogelijk geweest: Tryntsje Albada, Ype Albada, Tjerk Andringa, Henk-Jan van der Berg, Peter de Boer, Bertus Bult, Jauko Dijkstra, Wiebe Elsinga, Rinnert Foekema, Gerrit Hof, Dick Huitema, Tom Jager, Tjibbe de Jong, Jan Kramer, Jan Kleefstra, Gerrit Krottje, Freerk Kunst, Tjerk Kunst, Auke Land, Marnix Oudega, Jelle Postma, Henk Ruiter, Bram de Smidt, Dick Schut, Bauke Sienema, Sytse Terpstra, Gerrit van der Wal, Rein van der Wal, John Weel, Jan Willems en Sieger Witvoet. Voor het mobiliseren van tellers langs de IJsselmeerkust gaat een speciaal woord van dank uit naar Tjerk Kunst van It Fryske Gea.

Literatuur

- EERDEN M.R. VAN & M.J. MUNSTERMAN 1995. Sex and age dependent distribution in wintering Cormorants in Western Europe. *Ardea* 83 (1): 285-297.
- KLEEFSTRA R. 2004. Aalscholwers op slaappleaatsen rond de zoete wateren van Fryslân. *Twirre* 15 (3): 78-82.
- KLEEFSTRA R. 2006. Grote zilverreigers op slaappleaatsen in Fryslân. *Twirre* 17 (3): 94-97.
- RIJN S. VAN & J. NIENHUIS 2004. Aalscholwers op slaappleaatsen in Nederland in januari 2003 en 2004. *Limosa* 77 (1): 25-30.
- ROOMEN M. VAN, E. VAN WINDEN, F. HUSTINGS, K. KOFFIJBERG, R. KLEEFSTRA, SOVON GANZEN- EN ZWANENWERKGROEP & L. SOLDAAT 2005. Watervogels in Nederland in 2003/04. SOVON-monitoringrapport 2005/03 / RIZA-rapport BM05.15. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Romke Kleefstra, FFF-Slaappleaatsentelgroep Fryslân
Sinnebuorren 34, 8491 EH Akkrum
tel.: 06-10646640, e-mail: craneland@wxs.nl